

УДК 338.552

П. П. Канівець, завідувач сектору

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

Р. В. Кравченко, головний судовий експерт

Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

ВИКОРИСТАННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СЕРЕДНІ СТРОКИ СЛУЖБИ МАЙНА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ОЦІНКИ

Розглянуто можливість застосування методу визначення зниження якості (зносу) майна внаслідок експлуатації з використанням середнього строку його служби.

Ключові слова: судова товарознавча експертиза, ринкова вартість, знос, строк служби.

Рассмотрена возможность применения метода определения снижения качества (износа) имущества в результате эксплуатации с использованием среднего срока его службы.

Ключевые слова: судебная товароведческая экспертиза, рыночная стоимость, износ, срок службы.

The possibility of applying the method for determining the quality (deterioration) of property as a result of operation through the average period of its service is considered.

Key words: forensic commodity expertise, market value, depreciation, service life.

Одними з найпоширеніших правопорушень нині залишаються правопорушення, пов'язані з привласненням чужого майна. У процесі організації кримінальних проваджень за фактами вчинення крадіжок, грабежів і розбійних нападів (ст. 185—187 Кримінального кодексу України [1]) виникає потреба у встановленні розміру заподіяної власнику шкоди — матеріального збитку. Для вирішення цього та інших питань, які стосуються товарів народного споживання, машин та обладнання, слідчі органи призначають судову товарознавчу експертизу. Зрозуміло, що дослідження різних аспектів проведення такої експертизи є доволі актуальним.

Під час кримінального провадження за фактами вчинення правопорушень проти власності слідчий або прокурор згідно з вимогами частини другої п. 6 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України зобов'язані звернутися до експертної установи для проведення судової експертизи щодо визначення розміру матеріального збитку [2]. Запитання, які ставлять на вирішення судової експертизи і на які має відповісти експерт-товарознавець, залежать від виду правопорушення, його особливостей, способу його вчинення, галузі народного господарства, у

якій це правопорушення відбувалося. Здебільшого ці запитання пов'язані саме з визначенням дійсної вартості предмета кримінального правопорушення станом на момент його вчинення.

Проблемні питання використання строків служби майна під час проведення судової експертизи вивчали багато вчених, зокрема, А. Н. Асаул, А. Г. Бездудна, С. М. Бобрицький, О. С. Донцова, О. О. Желавська, А. І. Лозовий, В. Н. Старинський, М. К. Старовойтов, С. П. Сударкіна, Н. В. Гнесіна, В. В. Архіпов, І. І. Гохберг, А. П. Ковальов та багато інших. У своїх працях, крім загальних питань оціночної діяльності, вони досліджували питання використання нормативного строку служби устаткування й машин, проте з акцентом на його фізичний аспект. Проблеми оціночної діяльності в межах судової товарознавчої експертизи, у тому числі застосування середнього нормативного строку служби товарів, досліджені не повною мірою і потребують поглибленого вивчення.

Метою статті є обґрунтування можливості використання середніх строків служби майна (товарів) під час проведення судової товарознавчої експертизи.

Досліджуючи питання доцільності застосування значень середніх строків служби для визначення ринкової вартості майна (товарів) під час проведення товарознавчої експертизи, слід докладніше зупинитися на етапах визначення вартості майна, основних методичних підходах, які для цього застосовують, методах усталення розміру зниження якості (зносу) майна.

Визначенню вартості майна (предмета правопорушення) передують його оцінка, під час якої встановлюють його цінність у грошовому еквіваленті. Дії, пов'язані з такою оцінкою регламентовано Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [3] та Національним стандартом № 1 [4]. Для проведення оцінки майна (об'єкта дослідження) застосовують такі основні методичні підходи: витратний, дохідний, порівняльний.

Залежно від мети, яку ставлять, призначаючи товарознавчу експертизу, об'єктів дослідження та поставлених перед експертом запитань у процесі дослідження здебільшого використовують порівняльний та витратний методичні підходи.

Застосування порівняльного методичного підходу, який ґрунтується на врахуванні принципів заміщення та попиту і пропозиції, дає змогу визначити ринкову вартість об'єкта оцінки (вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем і продавцем, після проведення відповідного маркетингу, за умови, що кожна із сторін діяла із знанням справи, помірковано і без примусу [4, с. 3]). Порівняльний підхід передбачає аналіз цін продажу або пропозиції для продажу подібного майна (об'єктів порівняння) з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки [4, с. 18]. Тобто у разі отримання в результаті пошуку на ринку кількох пропозицій товару, що ідентичний або аналогічний об'єкту дослідження, для отримання об'єктивного результату вираховують його середню ринкову вартість.

Порівняльний підхід доцільно застосовувати у випадку, коли потрібно визначити ринкову вартість об'єкта дослідження, що не був в експлуатації, тобто нового. Використовують цей методичний підхід і під час оцінки об'єкта дослідження, що був у вжитку. Проте у цьому випадку виникають певні труднощі, пов'язані з необхідністю проведення додаткового порівняльного аналізу відмінностей порівнюваних об'єктів. Слід також урахувати, що відшукати на ринку товар у відповідному технічному

стані з аналогічним як об'єкт дослідження зовнішнім виглядом та комплектацією не завжди можливо.

Таким чином, під визначенням ринкової вартості слід розуміти результат здійснення договірної торговельно-розрахункової операції, результатом якої є погоджена ціна — фактичний розмір сплачених коштів. Зрозуміло, що в такому випадку неможливо спрогнозувати (а в подальшому й урахувати) домовленості щодо знижки на товар (торгу), оскільки в ринкових умовах вона має індивідуальний, договірний, ймовірний характер. Крім того, ціни пропозиції вторинного ринку здебільшого ґрунтуються на особистих міркуваннях продавців.

Як випливає із зазначеного, для отримання достовірного категоричного результату судовий експерт має провести огляд об'єкта дослідження, здійснити коригувальні дії з метою максимального зменшення відмінностей порівнюваних об'єктів (що, у свою чергу, призводить до збільшення часу на виконання дослідження). Причому такі дії можуть призвести до отримання неоднозначного та ймовірного за характером результату. Водночас, ураховуючи простоту методу (та відсутності коригувальних дій), легкість його застосування та наявність широкого асортименту товарів на вторинному ринку України, саме порівняльний методичний підхід активно застосовують експерти. Проте в такому випадку висновок експерта певним чином втрачає категоричність.

Використання витратного методичного підходу, який передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення (придбання) або заміщення (придбання аналогів) об'єкта оцінки (об'єкта дослідження) з подальшим коригуванням їх на суму зношення (знецінення) дає змогу визначити його залишкову вартість [4, с. 16]. Тобто до нового товару (майна), що є ідентичним або аналогічним об'єкту дослідження, застосовують відсоток зносу, який відображає стан цього товару в грошовому еквіваленті на певний час, і залишкову вартість відтворення (заміщення) порівнюють до ринкової вартості.

На нашу думку, саме використання цього методичного підходу оцінки дає змогу отримати достовірну, об'єктивну та реальну величину вартості об'єкта дослідження, що був у використанні. Ця вартість здебільшого ґрунтується на чітких розрахунках і певному алгоритмі, а не на ймовірній вартості вторинного ринку. Насамперед це забезпечується тим, що в основу методу покладено встановлення розміру втрати якості товару, що відображається в ступені його загального зносу. При цьому розмір відсотка втрати якості (знос) об'єкта дослідження, технічно нескладного за своїм походженням, який перебував в експлуатації, можна дослідити візуально. Судовий експерт, спираючись на свій практичний досвід, проводить його оцінку та встановлює ступінь зносу згідно з методичними рекомендаціями щодо визначення вартості певних груп товарів за наявними дефектами [5; 6].

Під час оцінки за візуальними ознаками технічно складних за походженням об'єктів дослідження (електроніка, машини, прилади, устаткування тощо) експерт може допустити помилки, що впливатимуть на об'єктивність результату. Адже, і зовнішній вигляд, і технічний стан таких об'єктів можуть суттєво відрізнятися від їх реального технічного стану і вигляду (як у цілому, так і стосовно окремих вузлів та агрегатів). У таких випадках виникає потреба визначення дійсного зносу об'єкта дослідження, тобто встановлення реального його технічного стану, що може здійснити лише компетентний спеціаліст (з відповідною освітою та кваліфікацією).

Зрозуміло, що для організації огляду об'єкта дослідження потрібен безперешкодний доступ до нього. Об'єктивного результату оцінки можна досягти лише за умов збереження незмінного технічного стану та зовнішнього вигляду об'єкта дослідження з моменту вчинення злочину до моменту візуального його огляду експертом чи компетентним спеціалістом.

На практиці у разі призначення товарознавчої експертизи слідчі органи здебільшого не надають об'єктів дослідження. Так, упродовж 2016 року до Харківського НДЕКЦ МВС України надійшла 6 651 постанова про призначення судово-товарознавчої експертизи, і лише у 814 випадках було надано об'єкти дослідження (рис.).

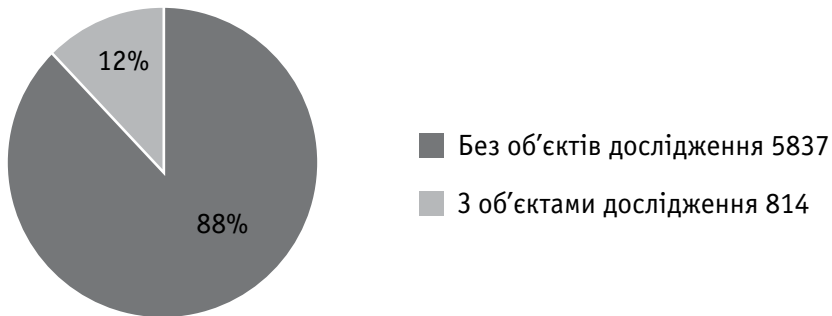

Рис. Кількість об'єктів, наданих на дослідження до Харківського НДЕКЦ МВС України упродовж 2016 року

За таких умов надати відповідь на запитання, поставлені на вирішення товарознавчої експертизи, можна, застосувавши поняття нормативного зносу.

Нормативний знос — це розрахункова теоретична величина зносу, яка ґрунтується на тому, що якісні показники будь-якого об'єкта дослідження через певний час його використання погіршуються.

За наявності інформації про повний строк експлуатації певного об'єкта дослідження за допомогою довідкової інформації щодо втрати таким об'єктом якості упродовж одного року експлуатації судовий експерт може визначити так званий нормативний знос об'єкта дослідження [5; 6]. Обмежити застосування цього методу може відсутність у літературі всебічної довідкової інформації про втрату якості певних груп товарів (слід також урахувувати і випадки застарілості наявних даних).

Альтернативним вирішенням цієї проблеми є визначення нормативного зносу із застосуванням методу, який ураховує строк життя (або служби) об'єкта дослідження. Відповідно до цього методу знос об'єкта дослідження, який не відпрацював свій нормативний строк служби (розрахований заводом-виробником період часу, упродовж якого об'єкт має експлуатуватися без погіршення технічних параметрів [7]), визначають як співвідношення фактичного строку служби $T_{\text{факт.}}$ та його нормативного значення $T_{\text{н.н.}}$ за формулою [8]:

$$K_{\text{із}} = T_{\text{факт.}} / T_{\text{н.н.}}$$

Слід розрізняти середній і нормативний строки служби, пам'ятаючи, що це різні строки. Проте нормативний строки служби можна використовувати як вихідну

інформацію для визначення середнього строку служби та інших статистичних параметрів, що характеризують довговічність майна.

Під час визначення нормативного зносу із застосуванням строку служби слід урахувати, що об'єкт дослідження, який відпрацював нормативний строк служби, на практиці може й не мати 100 % зносу і, відповідно, його вартість не дорівнює нулю. Для визначення дійсного стану об'єкта дослідження (у разі можливості його огляду) залучають спеціалістів, або його встановлюють за наявними середньостатистичними даними прогнозованого строку служби до виходу з ладу об'єкта.

У разі неможливості застосувати зазначені вище методи вважаємо, що можна прийняти такі значення: 80 % зносу як максимальне значення та 20 % — показник аварійного стану, що відображатиме залишкову цінність об'єкта дослідження і ще не вичерпану його корисність. Це припущення умовне, і воно зумовлене тим, що товари після закінчення заявленого виробником строку служби можуть і надалі функціонувати та використовуватися за призначенням, хоча у таких випадках товаровиробник не несе відповідальності за подальшу безпеку використання своєї продукції. У багатьох випадках такі товари стають морально застарілими, втрачають підтримку виробника та не користуються попитом.

З метою вирішення проблемних питань проведення судово-товарознавчих експертиз працівники Харківського НДЕКЦ МВС України, спираючись на досягнутий досвід, самостійно вивчають нові товари, що з'являються на ринку, у тому числі ступінь зниження їх якості в процесі експлуатації, збирають та узагальнюють статистичну інформацію про середній строк служби товарів. Деякі напрацювання наведено в таблиці (у таблиці наведено лише узагальнену середньостатистичну інформацію, конкретну інформацію про строк служби певного товару зазначено в гарантійному зобов'язанні або інструкції товаровиробника з його експлуатації, і зрозуміло, що вона може відрізнитись від середніх показників).

Таблиця

Середні строки служби деяких товарів

Найменування товару	Строк служби (років)
Мобільний телефон	3, 5 (Apple)
Планшет, ноутбук, акустичні колонки, електронна книга, магнітола, автомагнітола, принтер, сканер, багатофункціональні пристрої (БФП), роутер, USB-flash, SSD, HDD, цифровий фотоапарат, електроінструмент, пілосос, радіотелефон, персональний комп'ютер, монітор, комп'ютерні комплектуючі	5—7
Мікрохвильова піч, витяжка кухонна, відеокамера, дзеркальний фотоапарат, телевізор, швейна машина	7—10
Холодильник, морозильна камера, кондиціонер, пральна машина, водонагрівач накопичувальний, піч, газова поверхня	10
Зварювальний напівавтомат	5—8
Лічильник води крильчатий KB-1,5	12
Насоси БВ, БЦ	3
Двигун електричний АИР, АИС	Не менше 15

Слід також зазначити, що попри те, що товаровиробники мають попереджати споживача про встановлений строк служби (строк придатності) товару або його частини, обов'язкові умови його використання та можливі наслідки в разі їх невиконання, необхідні дії після закінчення встановленого строку [9], не всі вони надають цю інформацію. У таких випадках інформацію про середній строк служби товарів можна отримати в сервісних центрах, ремонтних майстернях тощо або використати узагальнену інформацію з цього питання за відгуками споживачів на подібні за призначенням та якістю товари.

За результатами вивчення поставлених слідчим запитань судовий експерт сам вирішує, який метод дослідження слід обрати для того, щоб обґрунтовано відповісти на них, дотримуючись при цьому принципів законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Отже, вважаємо за доцільне впровадити в експертну практику метод використання середніх строків служби майна (товарів) під час проведення судових товарознавчих експертиз.

Список використаної літератури

1. *Кримінальний кодекс України* : станом на 06 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : станом на 16 лист. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. *Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»* : станом на 26 лист. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.
4. *Загальні засади оцінки майна і майнових прав* : Національний стандарт № 1 [Електронний ресурс]. — [Чинний від 2015-04-15]. — К. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF/page>.
5. Желавська О. О. Розрахунок втрати якості непродовольчих товарів у зв'язку з їх зносом та наявністю дефектів, який використовується при проведенні товарознавчих досліджень : метод. реком. / О. О. Желавська. — К. : Київський НДІСЕ, 2003. — 45 с.
6. *Методика визначення вартості майна* / [Лозовий А. І., Донцова О. С., Бобрицький С. М., Стебіх О. І.]. — Харків : ХНДІСЕ, 2004. — 112 с.
7. *Оценка собственности. Оценка машин, оборудования и транспортных средств* : учебник / [Асаул А. Н., Старинский В. Н., Бездудная А. Г., Старовойтов М. К.] ; под ред. А. Н. Асаула. — СПб. : АНО «ИПЭВ», 2011. — 287 с.
8. *Сударкина С. П. Оценка стоимости машин и оборудования* / С. П. Сударкина, Н. В. Гнезина. — Харьков : Мадрид, 2013. — 140 с.
9. *Закон України «Про захист прав споживачів»* : станом на 20 груд. 2016 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2017 р.